

TÜRK DERNEĞİ TASFIYECİ MİYDİ?

Yrd. Doç. Dr. Burhan PAÇACIOĞLU*

Türk dilinin sadeleştirilmesi için sarf edilen çabaların önemli bir bölümü II. Meşrutiyet Dönemine (1908-1918) rastlamaktadır. Bu dönemde yoğunlaşan Türkçülük hareketlerinin içinde bulunduğu faaliyet sahalarından biri de hiç şüphesiz, Türkçenin millî bir yazı dili hâline getirilmesi çalışmaları olmuştur. Kendilerini bu faaliyetlere adayan bazı Osmanlı aydınları, "Türk Derneği" adıyla bir cemiyet teşekkül ettirmişler ve faaliyetlerini bu cemiyetin çatısı altında sürdürmüşlerdir.

Dernek; Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı Cemiyeti, Türk Birliği Derneği gibi pek çok derneğin kurucuları arasında yer alan Yusuf Akçura'nın gayretleri ile 25. 12. 1908 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. 1908 yılının Kasım ayında İstanbul'a gelen Yusuf Akçura, buradaki eski okul arkadaşlarını ziyaret ederek onlara sırf kültür işleriyle uğraşan siyaset dışı bir Türk cemiyeti kurulmasını ve bu yolda rehber olunmasını teklif eder.¹ Bu şekilde başlayan teşebbüs sonucunda; aralarında Necip Asım, Ahmet Hikmet, Bursalı Mehmet Tahir, Ahmet Mithat Efendi gibi şahsiyetlerin de bulunduğu 14 kişi Mülkiye Mektebi Müdürü Celâl Beyin odasında toplanır ve "**Türk Derneği**" adında bir cemiyet kurmaya karar verirler.² Dernek kurucuları, 25 Kanun-ı Evvel 1324 (25 Aralık 1908) tarihinde derneğin nizamnâmesini hazırlar ve bu nizamnâme 25 Aralık 1908 tarihinde Karabet Matbaasında bir risale şeklinde basılarak yayımlanır. Aynı nizamnâme 14 Ocak 1909 tarihli Sırat-ı Müstakim'de de yayımlanarak halka duyurulur. Derneğin resmî kuruluşu 13 Zilhicce 1326

* Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üni. Fen-Ed. Fak. SİVAS. Pacacioglu@mynet.com

¹ Prof. Dr. Ahmet TEMİR: **Yusuf Akçura**, Kültür ve Turizm Bakanlığı. Yay., Ankara, 1987, s. 41.

² Agâh Sırrı LEVEND: **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, TDK Yay., Ankara 1972, s. 300.

(6 Ocak 1909) tarihine rastlar.³ Dernek, aynı adla bir de dergi çıkararak fikirlerini bu yolla yaymaya çalışır.⁴

İlk sayısının kapak kısmında “ Türk Derneği Türklüğe Dair Tettebbuâtı Hâvîdir. Ayda bir çıkar. İstanbul Cağaloğlu Matbaa-yı Hayriye ve Şürekası'nda basılarak yayımlanır. Fiyatı der-saadet için seneliği 30 ve altı aylığı 16 buçuk ve beher nüshası 3 kuruştur.”⁵ açıklaması bulunan dergi, 1327 yılında beş, 1328 yılında ise iki sayı olmak üzere toplam yedi sayısı çıktıktan sonra kapanmıştır.⁶ Buradaki bilgilerden anlaşılacağı gibi her ne kadar derginin ayda bir çıkması kararlaştırılmış ise de bu başarılamamıştır.

Dernek mensupları, derneğin kuruluş amacını ve hangi konularda faaliyet göstereceğini “*Türk Derneği Beyannâmesi*” başlığı altında yayımladıkları şu yazıyla açıkça ortaya koymuşlardır:⁷

Osmanlıların berât-ı hürriyet ve ittihâdı olan Kanun-ı Esasî'nin on altıncı maddesinde “Tebaa-i Osmaniyyenin terbiyesi bir siyâk-ı ittihâd üzerinde olmak için iktizâ eden esbâba teşebbüs olunacak” ve on sekizinci maddesinde “Tebaa-i Osmaniyyenin hizmet-i devlette istihdam olunmak için devletin lisan-ı resmîsi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.” deniliyor.

Bir milletin saadeti kaffe-i efrâdını aynı tarîk-ı tekâmüle sevkle, kendilerinde müşterek ve mukaddes bir vatanperverlik duygusu uyandırmak, aralarında dostluk hissini artırmak ve kimsenin kimseye tahakkümüne imkân bırakmamak ile artacağı cihetle birinci maddenin ehemmiyeti zâhirdir.” denildikten sonra özetle; Osmanlı içinde bulunan unsurların birbirine kardeşlik bağı ile bağlanmaları için, ana dillerini serbest bırakmakla beraber, müşterek bir lisanın bulunması gerektiği vurgulanıyor. Ancak bunun gerçekleştirilmesi için öncelikle “Türkçeyi öğrenmek güçtür.” düşüncesinin de yıkılması gerektiği belirtiliyor. Daha

³Dr. Fethi TEVETOĞLU: **Hamdullah Subhi Tanrıöver**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1986, s. 83.

⁴ Dr. Yusuf Ziya ÖKSÜZ: *Türkçenin Sadeleşme Tarihi ve Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, TDK Yay., Ankara, 1995, s. 60.

⁵ Türk Derneği mec., Yıl : 1, sayı :1. s. 1.

⁶ Öksüz, agy.de ilk yıl altı ikinci yıl bir sayı çıkmıştır diyorsa da bu bilgi yanlıştır. Çünkü derginin 6 ve 7. sayıları 1327 tarihini taşımaktadır. Ayrıca Öksüz adı geçen yerde, derginin 1327/1911 yılında ilk sayısının çıktığını belirtmektedir ki bu tarih milâdî 1911'e değil 1909 tarihine tekabül etmektedir. Aynı yanlışlık Ahmet Temir'in adı geçen eserinin 42. sayfasında da görülür. O da derginin çıkış tarihini 1911 olarak göstermiştir. Diğer bütün kaynaklarda ise derginin çıkış tarihinin 1909 olduğu kaydedilmektedir.

⁷ Türk Derneği Beyannâmesi", Türk Derneği mec., Yıl :1, sayı : 1, s. 3-6.

sonra dilin mahiyetini ortaya koymak için, o dilin geçirdiği devrelerin ortaya konması gerektiği ve bunun da ekip işi olduğu söylenerek; “İşte bu mühim teşebbüsü ifa etmek üzere '**Türk Derneği**' adlı cemiyet teessüs etmiştir.

Derneğin esâs-ı teşebbüsâtını mutazammın olan ve nizamnâmesini bir dereceye kadar müfessir bulunan aşağıdaki maddeler maksadı daha ziyâde izâh eder.” denilmekte ve derneğin kuruluş ilkeleri şu maddelerle verilmektedir:

Birinci: Türkçe hakkında Şark'ta ve Garp'ta ne kadar eser yazılmış ise onlar bütün Osmanlıların gözleri önüne konularak Türk lisanının eskiden beri geçirdiği safahatı hakkında herkeste bir fikr-i ihtisâs husûlüne çalışacak ve böylece lisanın her cihetten sadeleştirilmesi ve kolaylaştırılması esbâbı araştırılacaktır.

İkinci: Dernek, ilm-i lisanın tetimmatından olan sosyoloji, etnoloji ve münasebatdârı bulunan arkeoloji ilimleri ile de iştigâl edecek ve bu hususta lüzûm görülen istikşafırlara ve seyahatlere teşebbüs eyleyecektir.

Üçüncü: Dernek, en eski eserlerin ihyâsına çalışacaktır.

Dördüncü: Gerek müstakil ve gerek tâbi hâlinde bulunan elel-umûm Türklerin terbiye-i ilmiyelerinin ikmâli için muktezi vasıtaların, yani bilhassa Türkçe kitapların noksanı; Türklerin terakkilerine mâni olduğundan Avrupa'dan aldığımız medeniyet ışığını neşre vasita olmak niyet-i hayriyesiyle dernek; evvel emirde terakkiyat-ı asriyyeye muvafik sûrette ilmî, ahlâkî ve ticarî kitaplar telif edecektir.

Beşinci: Bir milletin en büyük şereflerinden biri de lisanın ecnebiler tarafından mazhar-ı rağbet olduğunu görmek ve onunla konuşulduğunu işitmektir. Çünkü konuşulan lisanın sahibi olan millet, konuşan kimselerin ve hatta milletlerin mazhar-ı hürmet ve muhabbeti olacağı gibi, bir lisanın bir çok memleketlerde müsta'mel bulunması lisan sahiplerinin her türlü müsâadât-ı medeniyeye mazhar olmalarını ve ticaret ve san'atlarının memâlik-i mezkûrede revâc-yâb olmasını teshil eder. Türk Derneği, Osmanlı Türkçesinin memâlik-i ecnebiyede meh-mâ-emken intişarına sa'y ve ikdâm eyleyecektir. Halbuki bir lisanın yayılmasını kolaylaştırmak için onu kolaylıkla tahsil ettirmek gerekir. Bu sebepten Balkan hükûmetinde, Avusturya'da, Rusya'da, İran'da, Afrika'da, Asya ortasında ve Çin'de bulunan Türkler Osmanlı Türkçesine alıştırılır ise onların temaslarıyla milel-i sâire dahi Türkçe ile istisnâs ederek Osmanlıların menâfi-i ticariyye ve sanaiyeleri istihsâl kılınmış olur.

Altıncı: Türk Derneği, teşebbüsât-ı ilmiyyesi esnasında bütün Osmanlıları ticaret cihetinden de müstefit kılmak için onların ileride saha-i ticaretleri bulunacak olan Azerbaycan, Afganistan, Kaşgar, Buhara ve Hive gibi memâlikin lisanlarını -Türklükten bil-istifade- Osmanlı Türkçesine ve hatta merkez şivesine kolaylıkla yaklaştırmaya çalışacaktır. Ve bu maksada evvel emirde oralara göndereceği açık yazılmış ilim ve fen kitaplarıyla vasıl olacaktır.

Yedinci: Türk memâlikinin merâkiz-ı meşhuresinde Türk Derneği şu'bâtı ihdas kılınarak bu şubeler, oralarda mektepler küşad ve gazeteler neşr ederek -Avrupa ile en ziyâde münasebet peydâ eylediğinden nâşi müterakkî bulunan- Osmanlı Türkçesinin ve medeniyetinin neşrine çalışacaklardır.

Sekizinci: Dernek, gerek merkezde ve gerekse şubelerde -Türkçeye ve Türklüğe ait eserleri muhtevi olmak üzere- peyderpey umûmî kütüphaneler vücuda getirecektir.

Dokuzuncu: Osmanlı lisanının Arabî ve Farisî lisanlarından ettiği istifade gayr-i münker bulunduğundan ve Osmanlı Türkçesini bu muhterem lisanlardan tecrit etmek hiçbir Osmanlının hayâlinden bile geçmeyeceğinden Türk Derneği, Arabî ve Farisî kelimelerini bütün Osmanlılar tarafından kemâl-i suhûletle anlaşılacak vechle şâyi olmuşlarından intihâb edecek ve binaenaleyh mezkûr derneğin yazacağı eserlerde kullanacağı lisan, en sade Osmanlı Türkçesi olacaktır.

Onuncu: İstilahât-ı resmîye sırasına girip Türkçe ve hatta Arabî ve Farisîce mukâbilleri bulunan tâbirât-ı ecnebiyyenin terk ve ihracı hususunda dernek; hükûmet-i seniyye nezdinde teşebbüsât ve istihâmâtta bulunacaktır.

On birinci: Memâlik-i Osmaniyyede muhtelif lisanlar ile neşr ve ta'lik kılınacak ilânlar ve levhâlar da matbûât nizamnâmesi mucibince Türkçe bulundurulması hükûmünün tatbiki için hükûmet-i seniyyenin nazar-ı dikkatini celb etmeyi dernek; bir vazife olarak derûhte eyleyecektir.

On ikinci: Hükûmet-i seniyye tarafından vaki olacak tebligât-ı resmîyenin, avâmın anlayacağı derecede Türkçe ile yazılması hususunda dernek; hükûmet nezdinde teşebbüsât ve istihâmâtta bulunacaktır.

On üçüncü: Türkçe ile mütakellim olmayan akvam arasına hicretle, orada ihtiyâr-ı ikâmet eden Türklerin gerek kendilerinin ve gerek nesillerinin Türk lisanını, âdetini, şivesini muhafaza edebilmeleri hususunda dernek, nazar-ı dikkat altında bulunduracaktır.

On dördüncü: Maksadın hüsn-i husûlünü temin için Türk Derneği; muavenet ibrazını arzu buyuran zevâtn ırkına, dînine, milletine ve kavmine bakmaksızın derneğe dâhil olabilmelerini serbest bırakmıştır.

Derneğin amacına işaret eden diğer bir yazıda da; “Derneğimiz, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sâde, güzel ilim lisanı olabilecek surette geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tetkik etmek maksadına hizmet eden bir dernektir.” denilmektedir.⁸

Derneğin önemli özelliklerinden birisi, Türk Derneğinin ırkî ve siyasî bir kuruluş olmamasıdır. Bu husus, derneğin yukarıda zikrettiğimiz beyannâmesinin 14. maddesinde açık olarak belirtildiği gibi, derneğin üyeleri incelendiğinde bu ayırımın yapılmamış olduğunu görmek mümkündür. Türk Derneği dergisinin üçüncü sayısında, Türk Derneğinin üyeleri şu şekilde sıralanmaktadır: “Veliâht-ı Saltanat Devletlü Necabetlü Yusuf İzzeddin Efendi Hazretleri : Derneğin Reis-i Fahrîsi ve Hâmîsi”

1. **Necip Âsım Bey:** (Reis-i sâni) Kaymakam, Darül-fünûn-ı Osmanî İlm-i Elsine Müderrisi.
2. **Ahmed Midhat Efendi:** Dârül-fünûn-ı Osmanî Tarih-i Umûmmî Müderrisi,
3. **Veled Çelebi:** (Mecmua sahib-i imtiyâzı) Dârul-fünûn Lisân-ı Fârisî Müderrisi,
4. **Ahmed Hikmet Bey:** Dârül-fünûn Edebiyât-ı Osmaniye Müderrisi,
5. **Akçura Yusuf Bey:**(Kâtib-i evvel) Mekteb-i Harbiyye ve Mekteb-i Mülkiyye Tarih-i Siyasî Muallimi,
6. **Celâl Bey:** Erzurum Valisi,
7. **Ârif Bey:** Tarih Cemiyeti âzâsından,
8. **Tâhir Bey:** Bursa Mebusu, Binbaşı,
9. **Boyacıyan Agob Efendi:** Dârül-Fünûn-ı Osmanî Ulûm-ı Riyâziyye ve Tabiiyye Şubesi Müdür-i Sânisî,
10. **Emrullah Efendi:** Kırkkilise Mebusu, Dârül-fünûn-ı Osmanî Felsefe Müderrisi,
11. **Fuat Râif Bey:** (Reis-i evvel) Topçu Birinci Alay Kumandanı,
12. **Akyığıtzâde Musa Bey:** Mekteb-i Harbiye Rus Lisânı Muallimi,

⁸ "Türk Derneği Tasdik Edildi", Türk Derneği mec., Yıl :1, sayı : 5, s. 164.

13. **Rıza Tevfik Bey:** Edirne Mebusu, Dârül-fünûn-ı Osmanî Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyye Müderrisi,
14. **Ispartalı Hakkı Bey:** Muharririnden,
15. **Mu'in Mahmud Nedim Bey:** (Veznedar ve mecmua memuru) Kolağası,
16. **Âkif Bey:** Suvari Yüzbaşısı,
17. **Nureddin Bey:** Siverek Mebusu,
18. **Vladimir Gordlevski Efendi:** Petersburg Elsine-i Şarkıyye Muallimlerinden,
19. **Rahib Karaçun Efendi:** Macarlı Müsteşrikinden,
20. **İsmail Hakkı Bey Gümülcine:** Hukuk-şinâsândan,
21. **Rıza Paşa:** Karahisar Mebusu,
22. **İzzet Bey:** 5. Ordu Levazım 3. Şube Müdürü,
23. **Mustafa Zühdü Bey:** (Kâtib-i sâni) Mekteb-i Hukuk İlm-i İktisad ve Mekteb-i Mülkiyye İstatistik Muallimi,
24. **Ahmed Refik Bey:** Muharririn-i Askeriyyeden, Yüzbaşı,
25. **Mehmed Ayas Efendi İshakof:** Muharririnden,
26. **Emin Bey:** Millî Şâirlerimizden,
27. **Mahmud Cevad Bey:** Maarif Nezareti Kütüphâneler Müfettişi,
28. **Antuan Tıngır:** Lisân Muallimlerinden,
29. **Çanakaleli Âtîf Bey:** Jandarma Mülazımı,
30. **Milâşlı Doktor İsmail Bey:** Teceddüt Gazetesi Sâhip ve Muharriri,
31. **Petersburglu Vasil Vasilyeviç Vudovuzof,**
32. **Hüseyin Câhid Bey:** İstanbul Mebusu,
33. **Ömer Fevzi Efendi:** Bursa Mebusu,
34. **Ahmet Hilmi Bey:** Eğinli,
35. **Mehmed Ma'sum Efendi:** Ruscuk Rüştiye Mektebi Muallimlerinden,
36. **İsmail Bey Gasprenski:** Kırım Tercüman'ı Sâhibi,
37. **Mehmed Bey Şahtatinski:** Muharririnden,
38. **Nesib Bey Yusufbegof:** Muharririnden

39. Necib Bey: İzmirli Müdekkikînden,

40. Hâilil Bey: Mümtaz Kolağalarından,

41. Doktor Hâzik Bey, 42. Saffet Bey: Bahriye Kaymakamlarından ⁹

Listede de görüldüğü gibi, dernek üyeleri arasında her din ve milliyetten kişiler yer almaktadır.

Derneğin en önemli özelliği, Türk dilini sadeleştirme hususunda büyük bir gayret içinde olmasıdır. Ne var ki, derneğin bu yöndeki çalışmaları muarızları tarafından haksız bir şekilde “**Tasfiyecilik**” olarak nitelendirilmiştir. Dernekçilerin, “dili sadeleştirerek onu halkın anlayacağı seviyeye indirmek gerekir.” düşüncesine Halit Ziya Uşaklıgil “**...lisan seviyye-i irfan-ı halka inmez, seviyye-i irfan-ı halk lisana yükseltilmeye çalışılır.**” diyerek karşı çıkarken, yine bu fikrin muarızlarından olan Süleyman Nazif de “*...Lisanı sadeleştirmek bizi yedi asır geriye ve dört beş bin kilometre geriye atmaktır. Ecdadımız Asya-yı vasatiden fırar ederken kargaşalığa tesadüfle getiremedikleri kelimâtı bulmak bir hidmettir. Fakat bu kelimeleri yerleştirmek için bizim altı asırlık kedd-i yemin ve hem de vefakarînimiz olan elfazı tensîkata uğratmak muvafık-ı insaf olmaz. Tekrar ederim ki biz bugün Buharalı değiliz ve olamayız. O maziyi iadeye çalışmak mühlik bir irticadır.*”¹⁰ diyerek onlara karşı olduğunu ifade etmektedir. Cenap Şahabeddin'in kardeşi olan Ali Nusrat da Servet-i Fünûn dergisinde çıkan “*Tezyin-i Lisan ve Üslûb-ı Beyân*” başlıklı yazısında “*Minküllî'l-vücuha merbut u muhtaç olduğumuz kelimât-ı Arabiyye vü Farisiyye nazar-ı husumetle bakarak zavallı lisanımızı yeni baştan sefil ü uryan etmek istiyorlar.*”¹¹ diyerek Türk Derneği mensuplarının dili sadeleştirme fikirlerine karşı olduğunu belirtmektedir.

Zeynep Korkmaz, Tanzimat yazarlarından bazılarının, Osmanlıcaya bir reaksiyon olmak üzere “**Tasfiyecilik**” anlayışını benimsediklerini ve bunların baş temsilciliğini de Şemseddin Sami'nin yaptığını belirterek “*...Bu anlayış Osmanlıcadaki bütün Arapça ve Farsça kelimelerin atılması düşüncesinden kaynaklanıyordu.*” dedikten sonra,

⁹ Bu listede yer alan bazı isimler, Öksüz'ün adı geçen eserinde hatalı olarak verilmiştir. Şöyle ki: a) Akyiğitzâde Mûsâ Bey-Akyiğitzâde Fuat Bey, b) Mehmed Ayas Efendi İshakof- Mehmed Ayaz Efendi ve İshakof olmak üzere iki ayrı şahıs olarak gösterilmiştir, c) Râhib Karaçun Efendi- Viladimir Gordolfski (rahib-Karaçun mebusu) olarak gösterilmiştir, ç)Antuvan Tıngır- İntivan Tanğur, d) Mehmed Ma'sum Bey- Mehmed Efendi olarak belirtilmiştir.

¹⁰ **Yeni Tasvir-i Efkâr**, 12 Temmuz 1909, sayı: 43.

¹¹ **Servet-i Fünûn**, 23 Temmuz 1909, sayı : 948.

tasfiyecilik hareketinin II. Meşrutiyet döneminde de Türk Derneği etrafında toplanarak devam edegeldiğini belirtmektedir.¹²

“**Tasfiyecilik**” nedir? Arapça safv kökünden gelen tasfiye: saflaştırma, temizleme, dilde sadeleştirme ve özleştirmeciliğin aşırı şekli; dildeki yabancı asıllı bütün kelimelerin atılmasını ve yerlerine Türkçelerinin konmasını isteyen bir akım” olarak tanımlanmaktadır. Tasfiyecilik akımı, Tanzimat devrinde “sadeleştirme” akımı içinde yer alan, fakat Servet-i Fünûn (1896-1901) ve Fecr-i Âtî (1901-1908) devirlerinde belirginleşerek ondan ayrılan bir diğer akımdır. Şemseddin Sami, Ahmed Midhat, Necip Asım, Ahmed Cevdet, Emrullah Efendi, Veled Çelebi, Fuat Köseraif, Tepedelenli Kâmil vb. kişilerin temsilciliklerini yaptıkları bu akım, dili sadeleştirme konusunda Tanzimatçıların “**en sade Osmanlıca**” anlayışına karşı çıkarak, dilde Türkçülük görüşünü benimsemiştir. Bu görüş genellikle Osmanlıcadaki bütün Arapça ve Farsça kelimelerin dilden atılması düşüncesinden kaynaklandığı için tasfiyecilik vasfı taşımaktadır.

Türk Derneğinin gerek beyannâmesinde ve gerekse dergide yer alan dilde sadeleşme konusundaki yazılarda bu fikrin savunulduğunu görmek mümkün değildir. Şöyle ki:

a) Konuyla ilgili olarak dernek beyannâmesinin ilgili maddelerinde aynen şöyle denilmektedir:

Dokuzuncu madde: Osmanlı lisanının Arabî ve Farisî lisanlarından ettiği istifade gayr-i münker (inkâr edilemez) bulunduğundan ve Osmanlı Türkçesini bu muhterem lisanlardan tecrid etmek (ayırarak) hiçbir Osmanlı'nın hayâlinden bile geçmeyeceğinden Türk Derneği, Arabî ve Farisî kelimelerini bütün Osmanlılar tarafından kemâl-i sühûletle anlaşılacak veçhile şayi olmuşlarından (herkesçe bilinmişlerinden) intihâb edecek (seçecek) ve binaenaleyh **mezkûr derneğin yazacağı eserlerde kullanacağı lisan, en sade Osmanlı Türkçesi** olacaktır.

Bu maddede görüldüğü gibi, derneğin dildeki bütün Arapça ve Farsça kelimeleri dilden atma gibi bir düşünceleri bulunmamaktadır.

b) Derneğin yayın organı olan Türk Derneği dergisinde yer alan yazılar da bu doğrultudadır:

Dergide bu konuda yayımlanan ilk yazı, Bursalı Mehmed Tahir'e ait olan “**Âşık Paşa**” başlıklı makedir. Mehmed Tahir Efendi yazısında

¹² Zeynep KORKMAZ: "Dilde İnkılâpçılık ve Tasfiyecilik Anlayışının Sınırı" **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. I, TDK Yay. Ankara, 1995, s. 750-751.

özetle, Selçuklular döneminde meydana getirilen eserlerin Farsça olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve bu durumdan kurtulmak için yapılması gerekenleri şöyle izah etmiştir: “*Muahheren lisanımız mürrur-ı zaman ile vaz ‘-ı asliyesinden çıkarılarak bilâ-lüzûm bir çok gayr-ı menus Arabî ve Farisî kelimât alınarak musanna bir dil hâline girmiş olduğundan tasfiyesi lâzımdır. Fakat bu tasfiyeden maksat Arabî ve Farisî kelimâtın lisanımıza vüs ‘at ve ziyet veren lafızları çıkarmak olmayıp marrü'l-arz gayr-ı menus kelimâtın tayy ve ihrâcıdır... Bu bapta aranılacak cihet Türkçesi mevcut ve sûret-i istimâli zarîf bazı kelimeler mevcut olduğu hâlde biz onu terk ediyoruz da elsine-i sâireden bir kelime alarak onun yerine istimâl ediyoruz. İşte lisanımızın tasfiyesi hususunda aranılacak bu cihettir. Binaenaleyh lisanımızın tasfiye ve tevhidî için açık ifadeli bir ilm-i hâl ile lûgat, sarf ü nahv kitapları yapmak lâzımdır.*” demekte ve bu çalışmaların yapılması görevinin Türk Derneğinin olduğunu belirtip yazısına derneğin başarılı olması dileğiyle son vermektedir.¹³

Dergide yayımlanan konuyla ilgili ikinci yazı ise Ahmet Hikmet Müftüoğlu'na aittir. Müftüoğlu, “**Dilimiz**” başlıklı yazısına Times gazetesinin 1326 senesi Ağustos'unda yayımlanan “*Türkiye'deki lisan meselesi yalnız bir şekilde düzeltilebilir; Babil'deki dillerin iltifatını andıran usûllere son verilmelidir. Bütün memlekette yalnız resmî bir dil bulunmalıdır. Bu da Türkçedir*” yorumundan hareketle başlamış ve Osmanlı topraklarında yaşayan değişik etnik kökenli kavimlerin Osmanlıca denen üç dillilik ile anlaşamayacaklarını belirterek bir an önce bundan vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yazar dilimizin bu hâle gelme sebeplerini de maddeler hâlinde sıraladıktan sonra bunun en büyük sebebinin eğitimde Türkçeye yeteri kadar önem verilmemiş olmasını göstermektedir. Yazısını “*Bir düzgün lisan, bir muntazam ordu kadar bir milleti, bir milliyeti saklar, esirger.*” diyerek sürdüren yazar, gazetelerin halkın anlayacağı şekilde ifadeler kullanarak onları aydınlatması gerektiği üzerinde durmuş ve 31 Mart vakasında o kadar insanın ölmesini halka hürriyet ve meşrutiyetin tam olarak anlatılmamasına bağlamıştır. Yazının son bölümünde ise ; dünyadaki bütün dillerin başka dillerden kelime aldıklarını ancak bu kelimelerin o dillere ait kamuslarda bulunduğunu ve sınırlı sayıda bulunduğuna dikkat çekerek bizde ise yazarların kullandığı çoğu kelimenin Osmanlı lûgatlarında olmayıp bunları ancak Arapça ve Farsça lûgatlarda bulmak mümkün olduğunu söylemektedir. Bunun kabul edilir bir durum olamayacağını belirten yazar, Türkçenin zengin bir dil olduğunu “*...gel kelimesinin üçbin yedi yüz şeklini başka dilden istemek beyhûde bir emektir*” diyerek vurgulamıştır. Yazı şu ifadelerle son

¹³ "Aşık Paşa", Türk Derneği mec., sayı: 1, s. 12-19.

bulmaktadır: “*Kaba Türkçe!...Ey bir düziye hurpalanan ana dili!. Seni o, güçlü oğulların eskiden tanıyamamışlar ise, tatlı, yumuşak ninnilerin ile büyüyen bizler, bu cılız torunların bugün seni okşaya okşaya daima dizinin dibinde yaşayacağız. Sen, o eski camilerin delik deşik lâkin değerli süslerine, kırık dökük fakat ince oymalarına benzersin ki cahil mimarlar üstünü kireç sularıyla örtmeye kıymışlardır: Bu torunların şimdi o kireçleri âciz tırnakları ile kazıyacak, bu kırıkları titreyen elleriyle yamayacaklardır.*”¹⁴

Bu konuda dergide çıkan üçüncü yazı da Ispartalı Hakkı Beye aittir. Dilin sadeleştirilmesi ile ilgili olan ve “**Türkçenin Sadeleştirilmesi**” başlığını taşıyan bu yazı, dilimizin neden sadeleştirilmesi gerektiği ve bunun ne şekilde yapılması lâzım geldiği hususunda Ispartalı Hakkı'nın şahsî fikirlerini ihtiva etmektedir.

Ispartalı Hakkı Bey bu yazısında: a) Lisan tasfiye olacak mı? b) Dilimiz sadeleşecek mi? c) Tasfiye nasıl yapılacak? gibi soruları cevaplandırmaktadır. O, kimsenin dilimizin içinde bulunduğu bu karışık durumda kalmasını, halkımızın okuma nimetinden mahrum edilmesini istemediğini belirttikten sonra “*Lisanımız tasfiye olacak, ayıklanacak, durulacak...*” diyerek Türkçenin bu durumdan mutlaka kurtarılması gerektiğini vurguluyor. Yazar özetle; bırakın en bayağı bir işi kibar ve anlaşılmaz kelimelere bürüyüp söylemeyi meslek edinenleri, açık ve sade yazması gereken gazete yazarlarının bile bu yolda yürümeye devam ettiğinden şikâyet etmekte ve “*Erzurumda dağlara kar yağdı.*” haberini gazetelerde “*Erzurum cibâl-i mürtefiasına berf nüzul ettiği cümle-i müstahberâtdandır.*” diye vermelerinin kabul edilir bir durum olamayacağını belirtiyor. Dilimizin bu hâlini, yaban otları saran bir tarlaya benzeten yazar, akıllı olan çiftçinin tarlasında böyle şeylere yer vermeyeceğini ifade ediyor.

Yazar daha sonra, her mefhum ve mânâ için bir söz, bir tâbir, bir kelime olması lâzım geldiğini, şayet bunun karşılığı yoksa başka dillerden alınabileceğini ve geçmişte de böyle yapıldığını belirtip bizde kelime alma işinin sonradan çığırından çıkarıldığını bunun düzeltilmesi gerektiğini söyleyerek dili düzeltmenin çarelerini anlatıyor.

Ona göre, dilimizi bu durumdan kurtarmak için, ihtiyaç yokken fazladan dilimize giren kelimeleri yavaş yavaş dilimizden çıkartmalıyız. Yazar, tasfiyenin ise şu şekilde yapılacağını belirtmektedir: Bunu yaparken “her mefhum için bir kelime” kuralından hareket etmeliyiz. Yani güneş varken şems, âf-tâb, mihr, hurşid gibi kelimelere gerek

¹⁴ “*Dilimiz*”, Türk Derneği mec., sayı: 2-3, s. : 20-24/46-49.

yoktur. Bu durum karşısında muarızlarının sorduğu “ Lisanda fazla şeyleri atınca, ifade ve istifade ilminde dehşetli bir darlık hasıl olmaz mı?” sorusuna ise: “**Efendim, biz gereksiz ve fazla şeyleri atacağız, lâzım şeyleri saklayacağız... deniz yerine hiç lüzum yok iken 'bahr' ve 'derya' demiyeceğiz. Mektebe 'mektep' diyeceğiz, mektuba 'mektup' diyeceğiz. Fakat mektepler diyecek yerde 'mekatip' demiyeceğiz, kitaplar diyecek yerde 'kütüp' demiyeceğiz, mektuplar diyecek yerde 'mektubât' demiyeceğiz.**” şeklinde karşılık vermektedir.¹⁵

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi; yazar, muarızlarının etkisiyle tasfiye diye nitelendirdiği bu hareket ile, dilde sadeleştirmeyi algılamakta ve hiçbir zaman dildeki bütün yabancı kelimeleri atma gibi bir amacı hedeflememektedir.

O, ilmî tâbirler ve ıstılahlar konusunda da şu açıklamayı getirmiştir: “...yerleşik tâbirler, ıstılahlar yerinde kalacak, hatta bunların eskimişleri yenilenecek. Yanlışları düzeltilecek. Yeniden meydana getirilmesi lâzım gelenleri yeniden meydana getirilecek, zav‘ edilecek. Fakat bu iş, buna salahiyeti olan âlimlerimiz, üstadlarımız tarafından yapılacak.”

Yazıda daha sonra muarızlar tarafından yöneltilen: “Türkçeyi altı yüz veya bin sene evvelki hâline mi döndürecekler? Bugünkü lisanı bırakarak Uygurcaya mı döneceğiz? “Ateş”i atıp “od” mu diyeceğiz?” gibi sorulara cevaplar verilmekte ve bu hususta şöyle denilmektedir: “...Korkmaya mahal yok. Şu var ki lisanımızın altı yüz veya bin sene evvelki hayatında gömülmüş, unutulmuş bir güzelliği, bir iyiliği görülürse, onlar ortaya çıkarılıp canlandırılacaktır. Bugün dünyanın her tarafına, Asya içlerine yayılmış Türk kardeşlerimizle yavaş yavaş birleşip dertlenebilecektir. Kim bilir kara topraktan ne çiçekler belirip çıkar. Kim bilir bugünkü çalırlardan, dikenlerden ne güller sürüp açacak.” Bu sözler, yazarın Türkçenin geçmişinden de istifade edilebileceği, bunun da kötü bir şey olmadığı düşüncesini ortaya koymaktadır. Yazar, böylece dilde birlik ilkesine de hizmet edilmiş olacağını söylemektedir.

Yazının sonuç kısmında: “Tekrar edeyim ki şu hasbihal, sahibinin mülâhazacıklarından ibarettir. Bu mülâhazaların Dernek sahifelerinde bulunması Derneğin tamamı tamamına kabul etmiş olmasını göstermez. Bunlar birtakım haklı şikâyetlerdir ki sevap da olur hata da olur. Hataların sahibine ait olması kaidedir.” diyerek bu fikirlerin kendine ait olduğunu, Derneği değil sadece kendisini bağladığını, vurgulamıştır.

¹⁵ "Türkçenin Sadeleştirilmesi", Türk Derneği mec., sayı: 4, s. 130-137.

Dernek üyelerinden Celâl Sahir ve Necip Âsım da muarızlarının kendilerine yönelttikleri “tasfiyecilik” suçlamalarını Servet-i Fünûn’da yayımladıkları yazılarla cevaplandırmışlardır. Bu dergide yayımlanan gerek Necip Âsım’ın “*Dilimiz*”, gerekse Celâl Sahir’in “*Lisanımız*” başlıklı yazılarında derneğin “tasfiyeci” olduğunu gösterir hiçbir ifadeye rastlanmamaktadır.¹⁶ Zeynep Korkmaz, Necip Âsım’ın bu konudaki tutumunu şöyle özetlemektedir: “*Necip Asım, ilk yazılarında Tasfiyeciliği savunduğu ve Arapça, Farsça kelimeleri atarak bir Tasfiyecilik denemesine giriştiği hâlde, daha sonraki yazılarında bundan dönerek orta bir yol tutmuştur. 1897’de İkdâm gazetesinde çıkan ‘Lisan Bahsi’ başlıklı yazısında, sade Türkçe ile birkaç yazı yazışının, Türkçenin medenî bir dil olduğunu, gelişmesine himmet edildiği takdirde, Avrupa dillerinden geri kalmayacağını göstermek maksadına dayandığını, fakat bunun Arapçadan, Farsçadan ve Avrupa dillerinden aldığımız kelimeleri çıkarıp yerlerine Çağataycadan, Kıpçakçadan, Özbekçeden kelime almak istendiği şeklinde yanlış anlaşıldığını belirtmiştir. O, yaygın bir duruma girmiş olan Arapça, Farsça kelimelerin dilden çıkarılmasına taraftar görünmüyordu. Posta, telgraf, telefon, kronometre gibi Batıdan geçme fen kelimelerinin de dilde olduğu gibi bırakılmasını istiyordu. Yalnızca, çeşitli tamlamaların, Arapça ve Farsça kuralların atılması ve dilin kendi yapısına uygun olarak gelişmesini sağlayacak bir sadeleştirme yolunun tutulması tarafı idi. Böylece “tasfiyeci” olmadığını açıklamış bulunuyordu.*”¹⁷

Celâl Sahir, 5 Ağustos 1326 günü Servet-i Fünûn dergisinde yayımlanan yazısında ise bir önceki hafta dernek toplantısında yaptığı konuşmaya açıklık getirerek “...Bazı arkadaşlarım birdenbire dili değiştiriyorlar sandılar. Halbuki bu ilmen imkânsız bir şeydir. Dillerin değişmesinin nelere tâbi olduğunu bilirim. Biz bugün Türklerin pek çoğu tarafından kullanılan **konuşma dili ile yazı dili arasındaki büyük ayrılığı azaltarak ikisini birbirine yaklaşturmaya**, böylelikle edebiyatımızın, her türlü yazılarımızın yalnız birkaç bin kişinin halledebileceği bir bilmece olmasından kurtulmasına uğraşacağız. Benim istediğim yalnız budur.”¹⁸

O hâlde Türk Derneğine böyle bir suçlamanın yapılmış olması nereden kaynaklanmaktadır? Zeynep Korkmaz bu konuda şunları söylemektedir: “...*Türk Derneğinde çizilen tasfiye sınırı ‘en sade Osmanlıca’ biçiminde idi. Dernek bu yoldaki çalışmaları ile dilin süs diye üzerine kondurulan yabancı ve eğretiliklerden kurtularak daha sevimli*

¹⁶ Levend, age., s. 309-310.

¹⁷ Korkmaz, age., s. 747.

¹⁸ Levend, age., s. 302.

olacağı düşüncesinde idi. Ancak derneğin kurucuları ve sonradan katılan üyeleri arasında bir fikir birliği yoktu. İçlerinde tasfiyeciler bulunduğu gibi Arapça ve Farsçadan büsbütün vazgeçmeyenler, hatta bu işi yalnız siyasî yönden ele alanlar vardı. Bu bakımdan derneğin tutumu, bazı dernek üyelerince bile 'Tasfiyecilik' sayıldı. Dışarıda da derneğin Türk kültürü konularında gerilere giden araştırma ve yayınları dil konusundaki görüşleri birbirine karıştırdığı için, kurulduğu günden beri kendisini "Tasfiyecilik" damgasından kurtaramadı ve bir süre sonra dağıldı..." "...Türk dilini Osmanlıca olmaktan kurtarıp Türkçe yapacak girişimlere 'Tasfiyecilik' damgası basıyorlardı..."¹⁹ Yusuf Ziya Öksüz de dilde sadeleşmeyi anlatan eserinde "...hemen şurasını belirtelim ki, tasfiyecilik damgası elden ele dolaşırken, çok kere yanlış yerlere de vurulmuştur. Bu konuda çok daha dikkatli davranılması gerekirken, hiç de beklenildiği gibi olduğu söylenemez. Türk dilinin sadeleşmesi deyince, bunu tasfiye olarak anlayan, yabancı kelime ve kaide hayranı bazı tutucuların da, en az tasfiyeci olarak nitelendirdikleri kimseler kadar, hayat ve tarihin en basit kanunları yanında, dilin kanunlarından da habersiz oldukları şüphesizdir. Halbuki ilmî tartışmalarda, o ilmin gereklerini, kanunlarını yerine getirmek, tartışmacıların uymak zorunda kalacakları bir husus olmalıdır."²⁰ Yusuf Ziya Öksüz ve Zeynep Korkmaz'ın bu ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, Türk Derneği aslında Tasfiyecilik fikrine sahip bir cemiyet olmayıp sadece dilde sadeleşmeyi savunduğu için bu şekilde itham edilmiştir.

Burada şunu da vurgulamak gerekir ki, Derneğin 1912 yılında dağılmasının sebebi, A. Sırrı Levend'in gösterdiği gibi "...üyeleri arasında düşünce, hatta amaç birliği bulunmaması..."²¹ değildi. Derneğin dağılmasının asıl sebebi; Ahmet Temir'in de belirttiği gibi, zannedildiği gibi üyeleri arasında anlaşmazlık değil, en faal kimselerin vazifeli olarak İstanbul'dan uzaklaşmaları olmuştur.²² Y. Ziya Öksüz de bu konuda: "Dernek faaliyetleri içerisinde yapılması düşünülen bazı hususların çevrece çok yeni bulunması ve rağbet edilmediği gibi, yoğun bir şekilde engelleme yoluna gidilmesi derneğin kısa sürede kapanmasına sebep olmuştur." demektedir.²³ Fethi Tevetoğlu da derneğin dağılmasıyla ilgili olarak: "Necip Âsım, Fuat Köprülü vb. gibi yöneticilerden bazılarının vazife gereği dernekten ayrılmaları; üyelerinin bu yıllardaki siyasî bölünmelerde birbirlerine karşı olan partilerde yer almaları sonucu,

¹⁹ Korkmaz, "Tasfiyecilik", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXX, s. 475.

²⁰ Öksüz, age., s. 74.

²¹ Levend, age., s. 302.

²² Temir, age., s. 42.

²³ Öksüz, age. s. 64.

(*Türk Derneği*) çalışmalarını 1912 yılında durdurmuştur. Mensuplarından birçoğunun daha sonra kurulacak Türkçü derneklerde ve nihayet Türk Ocağı kadrosunda yer alacakları görülecektir.”²⁴ ifadesini kullanmıştır.

Bütün karşı çıkmalara rağmen dernek, yurt içi ve yurt dışında şubeler açarak -Budapeşte, Rusçuk, İzmir, Kastamonu şubeleri- kısa süreli çalışma döneminde Türk dili ve kültürü açısından son derece önemli adımlar atmayı başarmıştır²⁵. Derneğin faaliyetlerini şu şekilde maddelemek mümkündür:

1- Türkçenin sadeleştirilmesi konusu gündeme getirilmiş ve bunun çözüm yolları tartışılmıştır. Böylece bu konuda bundan sonra yapılacak faaliyetlere önderlik edilmiş ve ışık tutulmuştur.

2- Dergide aşılana sadeleştirme fikri daha o dönemde meyvelerini vermeye başlamıştır. Askeriyenin tayîn pusulalarında yer alan gûşt, nân, şâir, erz gibi anlaşılmaayan erzak isimlerinin yerini et, ekmek, arpa, pirinç gibi kelimeler almıştır.²⁶

3- Yine dergide savunulan fikirlerin etkisiyle Âyan üyelerinden Basarya Efendi'nin meclise sunduğu “*Meclis-i âyandan takdim kılınacak teşekkür mazbatasının her Osmanlı tarafından anlaşılabilir bir Türkçe ile yazılması*” fikri bu konuda resmî olarak atılan ilk adım şeklinde değerlendirilmiştir. Bu durum dergide, Basarya Efendi'ye hitaben yazılan bir teşekkür yazısıyla okuyucuya duyurulmuştur.²⁷

4- Dergide yer alan konulardan bir diğeri de Kamûs-ı Türkî ve Lehçe-i Osmanî'de yer almayan veya yer alsa dahi farklı anlam taşıyan kelimelerin derneğe bildirilmesi hususunda okuyuculardan yardım istenmiş olmasıdır. Böylece dernek, bir nevi kelime derleme faaliyetini başlatmıştır.

5- Sadrazamlık makamına hitaben yazılan bir yazı ile, resmî yazışmalarda uyulması gereken bazı imlâ kurallarına dikkat çekilmiş ve yazışmalarda bu hususlara uyulması istenmiştir.²⁸

6- Dergide neşredilen imlâ kaideleri ve alfabeye ilgili yazılarla da halk aydınlatılmaya çalışılmıştır.²⁹

²⁴ Tevetoğlu, age., s. 94.

²⁵ Türk Derneği mec., sayı:5, s. 164-165.

²⁶ "Harbiye Nezaret-i Celilesine", Türk Derneği mec., sayı: 5, s. 137.

²⁷ "Âyandan Basarya Efendi Hazretlerine", Türk Derneği mec., sayı: 5, s. 138.

²⁸ "Zat-ı Sami-i Hazret-i Sadaret-penâhîye", Türk Derneği mec., sayı: 6, s. 169.

7- Dergi bütün bunların dışında, her türlü kültürel değerlerimizin ortaya çıkarılması ve korunması amacıyla şubelerine 10 maddelik bir talimat göndererek bunların derlenmesini istemiştir. Bu maddeler arasında; kelime, deyim, atasözü, bilmece derlemelerinden tutun da yörede insan ve hayvan hastalıklarına karşı kullanılan nebatî ve hayvanî ilâçlar, tarihî eserler, gelenek ve görenekler gibi çok çeşitli kültür değerleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.³⁰

Bütün bunlar, Türk Derneği mensuplarının ne kadar ileri görüşlü ve Türkçe ve Türk kültürü sevdalısı olduklarının açık delilidir. Onların bu görüşleri daha sonraki çalışmalara yön vermiş ve bu konularda devrimler yapılmasına önayak olmuştur. Bu vesile ile Türk Derneği mensuplarını minnet ve şükranla yâd ediyoruz.

²⁹ Nâzım H. POLAT: "II. Meşrutiyet Devri Kültür ve Edebiyat Hayatında Türkçü ve Türkçeci Yayın Organları", **Yeni Türkiye 701 Osmanlı Özel Sayısı III**. Düşünce ve Bilim, İstanbul, 2000, S.: 33, s.: 261-263.

³⁰ "Şubelerimize", **Türk Derneği** mec., sayı: 6, s. 199-200.